

Великанова М. М., НДУ ім. М. Гоголя

ЦІНА ЯК ІСТОТНА УМОВА ДОГОВОРУ НА ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ АБО ДОСЛІДНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РОБІТ

В статье проанализированы способы определения цены за договором на выполнение научно-исследовательских или опытно-конструкторских и технологических работ и приведены рекомендации по формированию цены при выполнении таких работ.

In the article methods of determination of price are analysed by agreement on implementation of research or doslidno-konstruktorskikh and technological works and resulted recommendations in relation to forming of price at implementation of such works.

Ціна є істотною умовою договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, і відсутність домовленості за цією умовою є перешкодою до укладення договору. Проблема визначення ціни у договорах взагалі, і зокрема у договорі на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт займалися Є. А. Панфілов, Г. Д. Джумагельдієва, Ч. Н. Азімов та інші науковці. Проте, такі дослідження або проводилися на основі радянського законодавства, а тому не відповідають умовам сьогодення, або не мають своїм предметом визначення ціни саме у договорі на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Зважаючи на це, метою даного дослідження є визначення способів формування ціни за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Ціна договору – це вартість науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, які будуть виконуватися [1, с. 15-16]. Цієї ж точки зору притримується і Вищий господарський суд України. Так, у справі № 8/622 за позовом Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України до Національного науково-дослідного інституту охорони праці, Вищий господарський суд зазначив, що укладеним сторонами договором № 29 Д від 20.11.2002 р., предметом якого є оплатне виконання робіт

щодо створення науково-технічної продукції відповідачем за дорученням позивача, додатками до нього – протоколом погодження договірної ціни та калькуляцією кошторисної вартості, визначена вартість виконання робіт. На думку суду, зазначений договір, умовами якого визначена така його істотна умова як вартість виконання робіт, є підставою для виникнення певних прав та обов'язків сторін [2].

Згідно зі ст. 632 ЦК України ціна в договорі встановлюється за домовленістю сторін. У випадках, установлених законом, застосовуються ціни (тарифи, ставки тощо), які встановлюються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про ціни і ціноутворення» в народному господарстві застосовуються вільні ціни й тарифи, державні фіксовані та регульовані ціни й тарифи. Державні фіксовані та регульовані ціни й тарифи встановлюються на ресурси, які справляють визначальний вплив на загальний рівень і динаміку цін, на товари й послуги, що мають вирішальне соціальне значення, а також на продукцію, товари і послуги, виробництво яких зосереджено на підприємствах, що займають монополічне (домінуюче) становище на ринку. Такі ціни й тарифи встановлюються державними органами України (ст. 9). Вільні ціни й тарифи встановлюються на всі види продукції, товарів і послуг за винятком тих, за якими здійснюється державне регулювання цін і тарифів (ст. 7). Як зазначає Г. Д. Джумагельдієва, правове регулювання має місце при будь-якому способі ціноутворення, різними є лише засоби й ступінь регулюючого впливу держави [3, с. 11].

У тих випадках, коли виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт може мати суттєвий міжгалузевий вплив, який призведе до ініціації подальшої інноваційної підприємницької хвилі, що багаторазово збільшує державний вплив [4, с. 11], доцільно застосовувати державні фіксовані та регульовані ціни й тарифи, щоб уникнути в подальшому зростання загального рівня та динаміки цін на продукцію, товари й послуги, в основі виробництва яких лежатимуть результати таких науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт. В інших випадках необхідно застосовувати вільні ціни й тарифи.

З огляду на це сторони самотійно визначають ціну за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських

та технологічних робіт, якщо це вільні ціни. У випадку виникнення спору щодо визначення ціни, такий спір може бути передано на розгляд суду, на чому й було наголошено Вищим господарським судом України при розгляді касаційної скарги товариства з обмеженою відповідальністю «Техприлад» у справі № 42/50.

ТОВ «Техприлад» звернулося до господарського суду міста Києва з позовом до Міністерства оборони України про встановлення ціни на виконанні роботи за підетапом 1.2, посилаючись на умови укладеного договору, ст. 632, 649 ЦК України та ст. 12 Господарського процесуального кодексу України, якою передбачено підвідомчість даної категорії спорів господарським судам України. Рішенням господарського суду міста Києва від 28.03.2006 р. в задоволенні позову відмовлено повністю. Постановою Київського апеляційного господарського суду від 20.06.2006 р. рішення господарського суду залишено без змін.

Вищий господарський суд дійшов висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (в редакції Закону № 251/97-ВР від 13.05.97) господарським судам підвідомчі, зокрема, справи в спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні й виконанні господарських договорів та з інших підстав, а також у спорах про визнання недійсними актів із підстав, зазначених у законодавстві, крім спорів про встановлення цін на продукцію (товари), а також тарифів на послуги (виконання робіт), якщо ці ціни й тарифи відповідно до законодавства не можуть бути встановлені за угодою сторін.

Таким чином, господарські суди можуть розглядати справи в спорах про встановлення цін та тарифів, якщо вони можуть бути встановлені угодою сторін [5].

З урахуванням специфіки договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, ціна в них має встановлюватися двічі: орієнтовно – у момент укладення та остаточно – після виконання договору, на чому наголошувалося у відповідній літературі [6, с. 16].

Розглянемо порядок визначення ціни конкретного договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Проблема ціноутворення та вартості договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт у свій час активно обговорювалася в літературі [7, с. 81;

8, с. 37-38]. Вона не втрачає своєї актуальності й сьогодні, оскільки необхідне стимулювання розвитку наукового виробництва, яке може бути досягнуте шляхом збільшення інвестицій як з боку держави, так і залученням іноземних інвестицій та коштів вітчизняних фізичних і юридичних осіб. Поряд із тим здійснення державою інвестицій у науку є необхідним, адже наука є тим об'єктом, регулювання розвитку якого за допомогою ринкових механізмів недостатнє, а в окремих випадках і взагалі відсутнє, що пояснюється довготривалим характером очікування, невизначеністю результатів, необхідністю високих витрат на проведення наукових робіт.

У зв'язку з цим Н. Я. Якимчук зазначає, що критерієм визначення ефективності правового регулювання видатків на науку є, окрім частки ВВП, визначення частки державних коштів серед інших джерел фінансування науки. У більшості економічно розвинених країн вона не перевищує 50-ти відсотків. На думку автора, спостерігається така тенденція: чим слабша економіка країни й внутрішній попит на результати досліджень, тим вища частка державних коштів серед інших, що спрямовуються на фінансування науки.

В Україні за рахунок державних джерел покривається біля 60-ти відсотків загальних видатків на науку. Для збалансування розмірів видатків на науку в Україні необхідно вийти на 45-50 відсоткове її фінансування за рахунок державних грошових фондів [9, с. 8-9].

З іншого ж боку постає проблема зменшення ефективності результатів науки з розрахунку на вартість затрачених суспільством ресурсів. На це вказує Ю. М. Капіца. Учений зазначає, що аналіз розподілу обмеженого бюджетного та державного позабюджетного фінансування на прикладні дослідження, освоєння нових технологій та капітальні вкладення й аналіз відповідної компетенції міністерств і відомств показує, що: а) нині відсутній належним чином організований зв'язок між відомствами, які фінансують науково-дослідні роботи, і відомствами, які здійснюють підтримку освоєння нових технологій та виділяють кошти на капітальні вкладення; б) відбір проектів здійснюється часто, як складування проектів, які пропонуються на конкурс за досить загальними напрямками з відсутністю гарантій, що будуть відібрані найбільш важливі для держави й суспільства; в) державні науково-технічні програми не передбачають механізму широкого впровадження результатів програм [10, с. 10].

Відомо, що в промисловості ціна встановлюється об'єктивно, виходячи із співвідношення попиту й пропозиції. Проте ця схема є досить спрощеною, оскільки під час формування цін використовується методика розрахунку вихідних (базисних) цін або цін пропозиції. Методика розрахунку вихідних цін ураховує завдання ціноутворення, оцінку витрат виробництва, попиту на товар, послуги, роботи, аналіз цін і якості товарів, послуг та робіт конкурентів, вибір методу ціноутворення [11, с. 193]. Остаточна ціна на товар, послуги чи роботи встановлюється в момент вчинення відповідного правочину.

Поряд із тим на ціноутворення здійснює вплив і держава. Напрямами такого впливу є встановлення основних правил ціноутворення, державний контроль за цінами, їх державна підтримка, використання для захисту інтересів країни в зовнішніх економічних відносинах.

В економічній теорії існує багато методів ціноутворення. Найпоширенішими з них є: за середніми витратами плюс прибуток, за аналізом беззбитковості та забезпечення цільового прибутку, за відчутною цінністю товару, за рівнем поточних цін тощо.

Зрозуміло, що не будь-який метод ціноутворення може бути використаний під час формування ціни за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Ч. Н. Азімов аналізує такі методи формування ціни в указаних договорах: 1) за економічним ефектом, отриманим замовником при використанні науково-технічних результатів; 2) за витратами на створення науково-технічних результатів; 3) за витратами на створення науково-технічних результатів плюс частина економічного ефекту, який отримується в результаті їх використання. Найоптимальнішим автор вважає формування ціни за третім методом, відповідно до якого ціна складається із кошторисної вартості робіт (витрат) і прибутку у вигляді частини економічного ефекту. За цією схемою на стадії укладення договору сторони встановлюють попередню ціну на базі очікуваного економічного ефекту. Така попередня ціна є основою для виплати виконавцю певної необхідної суми для проведення робіт. Остаточний розрахунок здійснюється на базі фактичного економічного ефекту, який отримав замовник від упровадження науково-технічних розробок.

На думку Ч. Н. Азімова, за таких умов виконавець буде зацікавлений, з одного боку, у зниженні індивідуальних витрат на

розробки, а з іншого – в отриманні результатів із найвищим економічним ефектом і найшвидшому їх використанні замовником. Якщо ж отриманий результат не дає економічного ефекту, то ціна в договорі має формуватися за схемою «фактичні витрати плюс винагорода». Сам розмір винагороди залежить від новизни та складності отриманих виконавцем результатів [12, с. 19-20].

Варто погодитися з цією точкою зору, оскільки зрозуміло, що в галузі наукового виробництва при укладенні договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт вартість не може бути вирахована з вичерпною точністю й повнотою. Це пояснюється індивідуальним творчим характером наукового виробництва та різноманітністю шляхів вирішення науково-технічних завдань, які стоять перед виконавцем.

Зауважимо, що хоча вартість науково-дослідної або дослідно-конструкторської та технологічної роботи залежить від обсягу роботи та її складності, при цьому не менш важливими є новизна та оригінальність досліджень і розробок. На вартість робіт впливає наявність або відсутність аналогічних розробок, конструкцій або досліджень. Якщо при виконанні науково-дослідної або дослідно-конструкторської та технологічної роботи створюється результат, який відповідає ознакам об'єкта інтелектуальної власності, вартість таких робіт розраховується за спеціальними підходами, серед яких використовують три основних – витратний, прибутковий та ринковий, кожному з яких притаманні свої методи.

Відповідно до витратного підходу вартість об'єкта інтелектуальної власності визначається за витратами на створення еквівалентного за призначенням й корисністю об'єкта інтелектуальної власності. Ринковий підхід передбачає визначення вартості об'єкта інтелектуальної власності за найбільш вірогідною ціною на відповідному сегменті ринку схожого за призначенням й корисністю об'єкта інтелектуальної власності. Вартість об'єкта інтелектуальної власності за прибутковим підходом визначається за прибутком від використання такого об'єкта [13, с. 31].

Якщо в процесі виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт створюється результат, що відповідає ознакам об'єкта інтелектуальної власності, вартість таких робіт має розраховуватися за одним із наведених підходів. Якщо результат виконаних робіт не відповідає ознакам об'єкта інтелектуальної власності, вартість робіт має розраховуватися за

схемою «фактичні витрати плюс частина економічного ефекту», а якщо результат не дає економічного ефекту, то ціна в договорі має формуватися за схемою «фактичні витрати плюс винагорода». Проте незалежно від підходу та методу визначення ціни за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, під час розрахування вартості зазначених робіт необхідно виходити із принципів розумності та справедливості.

Вартість науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт на практиці має визначатися кошторисними розрахунками (калькуляціями). Це значно спростить розрахунки між сторонами й стимулюватиме виконавця здійснювати роботи економічним способом. Сам кошторис має передбачати витрати виконавця на здійснення робіт, а також належну виконавцеві винагороду, передбачені чинним законодавством обов'язкові платежі та інші необхідні витрати. При цьому необхідно зауважити, що кошторис, у якому може бути визначена ціна за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, не може бути твердим у зв'язку з імовірним характером робіт, а ціна в ньому визначається приблизно.

На відміну від глави 61 ЦК України, яка регламентує відносини підяду, глава 62, що стосується договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, не регулює порядок визначення ціни в кошторисі. У силу ст. 8 ЦК України до цивільних відносин, що виникають із договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, може бути застосована ст. 844 ЦК України, яка встановлює порядок визначення ціни в договорі підяду в кошторисі.

С. О. Теньков, оцінюючи кошторис як істотну умову договору підяду, на підставі аналізу ЦК України та ГК України доходить таких висновків: 1) кошторис може замінюватися сторонами проектно-кошторисною документацією; 2) ціна може визначатися не тільки кошторисом як окремим документом, а й у інший спосіб [14, с. 145].

З огляду на це ціна за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт може бути визначена в кошторисі. У цьому випадку кошторис набирає чинності та стає частиною договору з моменту підтвер-

дження його замовником. Ціна в договорі також може бути визначена в інший спосіб, наприклад, у протоколі погодження про договірну ціну. Тоді відсутність кошторису не є підставою для визнання договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт неукладеним, оскільки істотною умовою вказаного договору є саме ціна, а кошторис є одним із способів визначення ціни за договором.

О. П. Подцерковний, погоджуючись із думкою С. С. Потопальського про те, що умова договору вважається узгодженою тоді, коли договір містить вказівки на інший документ або визначає механізм визначення змісту певної умови договору [15, с. 178], зазначає, що відсутність позначення ціни в тексті договору не завжди означає відсутність погодження цієї істотної умови [16, с. 151]. Тому саме ціна як істотна умова має бути погоджена сторонами, незалежно від того, у який спосіб вона виражена.

Поряд із тим для усунення різних тлумачень главу 62 ЦК України варто доповнити нормою такого змісту: «Ціна за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт може бути визначена в кошторисі або в інший спосіб».

Варто звернути увагу, що в ціну також уключаються певні суми у вигляді прибутку (доходу). Розмір цих сум, як вже зазначалося в літературі, може передбачатися в договорі залежно від розміру економічного (чи будь-якого іншого) ефекту, який одержить замовник при використанні результату виконаної роботи [17, с. 414]. Оскільки ціна в договорі, як правило, визначається приблизно, то в процесі виконання може виникнути питання про істотне підвищення ціни. У такому випадку виконавець зобов'язаний негайно сповістити про це замовника, який має право погодитися з новою ціною або відмовитися від договору. Якщо ж замовник відмовляється від договору, він зобов'язаний оплатити виконану частину роботи.

Крім цього, договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт може передбачати підвищення ціни, якщо в процесі виконання робіт буде одержано такий результат, використання якого принесе значно кращий ефект, ніж прогнозувалося раніше. Також у договорі може бути передбачена виплата винагороди за якісне чи дострокове (вчасне) виконання роботи або зменшення ціни у випадку неякісного або несвочасного виконання робіт.

Отже, ціна в договорі на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт має формуватися залежно від того, який результат планують отримати сторони. Якщо це результат, що відповідає ознакам об'єкта інтелектуальної власності, тоді ціна має формуватися за вказаними вище підходами. Якщо результат не відповідає таким ознакам – за кошторисними витратами на створення науково-технічного результату плюс частина економічного (чи будь-якого іншого) ефекту, який одержить замовник при використанні результату виконаної роботи.

Література:

1. Бурмистров В. Л. Договоры на выполнение научно-исследовательских и конструкторских работ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Л. Бурмистров. – Свердловск, 1965. – 25 с.
2. Справа № 8/622 від 20 квітня 2004 року // Архів господарського суду м. Києва за 2004 р.
3. Джумагельдієва Г. Д. Правове регулювання цін і ціноутворення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Г. Д. Джумагельдієва. – Донецьк, 2004. – 18 с.
4. Капіца Ю. М. Питання організаційно-правового забезпечення передачі технологій в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Державне право та управління; державне будівництво; адміністративне право; фінансове право» / Юрій Михайлович Капіца. – К, 1995. – 19 с.
5. Справа № 44/50 від 3 жовтня 2006 року // Архів господарського суду м. Києва за 2006 р.
6. Бурмистров В. Л. Договоры на выполнение научно-исследовательских и конструкторских работ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Л. Бурмистров. – Свердловск, 1965. – 25 с.
7. Азимов Ч. Н. Договорные отношения в области научно-технического прогресса. / Ч. Н. Азимов. – Харьков, 1981. – 136 с.
8. Волошко С. Д. Договор на передачу научно-технических достижений. / С. Д. Волошко. – Харків, 1978. – 69 с.
9. Якимчук Н. Я. Правове регулювання видатків на науку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; банківське право» / Н. Я. Якимчук. – К., 1999. – 19 с.
10. Капіца Ю. М. Питання організаційно-правового забезпечення передачі технологій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Державне право та управління; державне будівництво; адміністративне право; фінансове право» / Ю. М. Капіца. – К, 1995. – 19 с.

11. Гальчинський А. С. Основи економічної теорії: Підручник / Гальчинський А. С., Єщенко П. С., Палкін Ю. І. – К.: Вища шк., 1995. – 471 с.
12. Азимов Ч. Н. Договорные отношения в области научно-технического прогресса: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Ч. Н. Азимов. – Х., 1981. – 28 с.
13. Рекомендації з оцінки вартості інтелектуальної власності / Ю. М. Капіца, І. А. Мальчевский, Л. Ю. Федченко та ін. – К., 2001. – 40 с.
14. Теньков С. Відсутність кошторису як підстава для визнання договору підряду неукладеним / С. Теньков // Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 4. – С. 141-145.
15. Потопальський С. С. Правові проблеми розмежування недійсних та неукладених договорів / С. С. Потопальський // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 4. – С. 176-181.
16. Подцерковный О. Правовая природа отношений в сфере государственного заказа / О. Подцерковный // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2003. – № 5. – С. 8-10.
17. Право інтелектуальної власності: академічний курс: підручник / О. А. Підпригора, О. Б. Бутнік-Сіверський, В. С. Дроб'язко та ін.; за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К., 2004. – 672 с.

Льїна Ю. П., МГУ

ЗНАЧЕННЯ «ПОЛОЖЕННЯ ПРО НОТАРІАЛЬНУ ЧАСТИНУ» 1866 РОКУ ДЛЯ РОЗВИТКУ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

В данной статье анализируется «Положение о нотариальной части» 1866 года как один из основных фундаментов формирования нотариата в современной Украине.

This article analyzes the «Regulations on the part of the notary» in 1866 as one of the main foundations of notaries in the formation of modern Ukraine.

Ефективне вирішення питань вдосконалення правового регулювання інституту нотаріату в Україні можливе лише за умови глибокого та всебічного вивчення й аналізу історії та правових джерел його становлення і розвитку.